

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

INGLIZ TILIDAGI SO'ZLARDA MA'NO O'ZGARISHINING DIAKRONIK TADQIQI

Mengto'rayeva Shodiya Hamidullo qizi

Ilmiy rahbar: Maxsumov Rustam

Annotatsiya: *Ingliz tilida so'z ma'nolarining vaqt davomida o'zgarish jarayoni diakronik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda semantik evolyutsiya mexanizmlari, ularning sabablari va natijalari yangi misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida yuzaga keladigan ma'no siljishlari izohlanadi.*

Kalit so'zlar: *diakroniya, semantik o'zgarish, ma'no siljishi, metafora, til evolyutsiyasi.*

Kirish

Til – bu statik emas, balki doimiy harakatdagi tizimdir. Har qanday tilning rivojlanishi undagi birliklarning, xususan, so'zlarning ma'nosi o'zgarishi orqali namoyon bo'ladi. Ingliz tili tarixiga nazar tashlasak, ko'plab so'zlar dastlabki ma'nosidan sezilarli darajada uzoqlashganini ko'rish mumkin. Diakronik yondashuv til hodisalarini tarixiy kesimda o'rganishga imkon beradi. Bu usul orqali so'zlarning qachon, qanday va nima sababdan yangi ma'no kasb etgani aniqlanadi. Mazkur tadqiqot aynan shu jarayonni chuqurroq ochib berishga qaratilgan.

Til inson tafakkuri va jamiyat taraqqiyotining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Har bir til o'z tarixiy rivojlanish jarayonida nafaqat yangi so'zlar bilan boyiydi, balki mavjud so'zlarning ma'nolari ham o'zgarib boradi. Ayniqsa, ingliz tili global aloqa vositasiga aylangani sababli undagi semantik jarayonlar yanada tezlashgan va murakkablashgan. Diakronik yondashuv orqali til birliklarining vaqt davomida qanday o'zgarishga uchrangani, bu o'zgarishlarning ichki va tashqi omillari aniqlanadi. Ingliz tilidagi ko'plab so'zlar dastlab mutlaqo boshqa ma'noda qo'llanilgan bo'lib, bugungi kunda ular yangi semantik qirralarga ega. Bu esa tilning nafaqat kommunikativ, balki kognitiv tizim sifatida ham rivojlanib borayotganini ko'rsatadi. Mazkur maqolada ingliz tilidagi so'zlarning ma'no o'zgarishi jarayoni yangicha yondashuv asosida ko'rib chiqilib, semantik siljishlarning asosiy yo'nalishlari va ularning shakllanish sabablari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Semantik o'zgarish tushunchasiga yangi qarash

So'z ma'nosi o'zgarishi oddiy jarayon emas — bu inson tafakkuri, ijtimoiy hayot va kommunikativ ehtiyojlarning kesishgan nuqtasidir. Ma'no o'zgarishi ko'pincha ehtiyojdan kelib chiqadi: yangi tushunchani ifodalash zarurati mavjud so'zga yangi ma'no yuklaydi. Masalan, zamonaviy ingliz tilida “cloud” so'zi nafaqat “bulut”, balki virtual ma'lumotlar saqlanadigan tizimni ham anglatadi. Bu o'zgarish texnologik taraqqiyot natijasidir.

Diakronik tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida dastlab aniq va konkret ma'noda ishlatilgan ko'plab so'zlar vaqt o'tishi bilan umumiy yoki ko'chma ma'noga ega bo'lib borgan. Masalan,

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

dastlab faqat jismoniy predmetni bildirgan birliklar keyinchalik abstrakt tushunchalarni ifodalashga xizmat qilgan. Bu jarayon inson tafakkurining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Ma'no o'zgarishining muhim jihatlaridan biri shundaki, u ko'pincha o'xshashlik va bog'liqlik asosida yuzaga keladi. Biror predmetning shakli, vazifasi yoki xususiyati boshqa predmetga ko'chiriladi va natijada yangi ma'no hosil bo'ladi. Shu tarzda til birliklari semantik jihatdan boyiydi. Bunday o'zgarishlar tilni yanada moslashuvchan qiladi.

Shuningdek, so'z ma'nosi jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar ta'sirida ham o'zgaradi. Jamiyatda yangi tushunchalar paydo bo'lishi bilan ularni ifodalash uchun mavjud so'zlardan foydalaniladi. Bu esa eski so'zlarga yangi ma'no yuklanishiga olib keladi. Ayniqsa, ilm-fan va texnologiya rivoji ingliz tilida semantik yangilanish jarayonini tezlashtirgan. Ba'zi hollarda so'z ma'nosi torayadi, ya'ni avval keng tushunchani bildirgan birlik keyinchalik faqat bitta aniq predmet yoki hodisani ifodalash bilan cheklanadi. Boshqa holatlarda esa aksincha, ma'no kengayadi va so'z bir nechta turli vaziyatlarda qo'llanila boshlaydi. Bu ikki jarayon tilning dinamik tabiatini ko'rsatadi.

Ma'no o'zgarishining ichki mexanizmlari

Analogiya va assotsiatsiya

Inson tafakkuri ko'pincha o'xshashlik asosida ishlaydi. Shu sababli bir predmet nomi boshqa predmetga ko'chadi.

Masalan:

“branch” — daraxt shoxi → tashkilot bo'limi

Bu yerda shakliy o'xshashlik asosiy rol o'ynaydi.

Funksional ko'chish

Ba'zan so'z ma'nosi predmetning vazifasi asosida o'zgaradi.

Masalan:

“screen” — to'siq → ekran

Bu yerda asosiy omil – funksiyaning umumiyliigi.

Emotsional rang o'zgarishi

So'zlar faqat denotativ emas, balki konnotativ ma'nosini ham o'zgartiradi.

Masalan:

“ambitious” — ilgari salbiy (haddan tashqari intiluvchan), hozir ijobiy baholanadi.

Tarixiy bosqichlarda ma'no siljishining o'ziga xosligi

Qadimgi davr

Bu davrda so'zlar ko'proq konkret va tor ma'noga ega bo'lgan. Abstrakt tushunchalar kam rivojlangan.

O'rta davr

Til boshqa tillar bilan faol aloqaga kirishadi. Natijada bir tushunchani ifodalovchi bir nechta variantlar paydo bo'ladi va ular orasida ma'no farqlanishi yuz beradi.

Zamonaviy davr

Eng katta o'zgarish aynan shu bosqichda kuzatiladi. Texnologiya, internet va global madaniyat so'zlarga yangi semantik yuk beradi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Masalan:

“virus” — biologik tushuncha → kompyuter tizimiga zarar yetkazuvchi dastur

Ma’no o‘zgarishining sabablarini qayta talqin qilish

An’anaviy yondashuv faqat tashqi omillarni ko‘rsatadi. Ammo chuqurroq qaralganda quyidagi omillar ham muhim:

-Kognitiv omil — insonning dunyoni idrok etish usuli

-Kommunikativ iqtisod — qisqa va qulay ifoda istagi

-Madaniy kodlar — jamiyatdagi ramzlar tizimi

Masalan, “heart” so‘zi biologik organ bo‘lishi bilan birga “his-tuyg‘ular markazi” sifatida ishlatiladi. Bu madaniy va psixologik omillar bilan bog‘liq.

Zamonaviy ingliz tilida semantik innovatsiyalar

Bugungi kunda ingliz tilida ma’no o‘zgarishi juda tez sodir bo‘lmoqda. Ayniqsa, internet va ijtimoiy tarmoqlar bunga katta ta’sir ko‘rsatmoqda.

Masalan:

-“follow” — ortidan yurmoq → ijtimoiy tarmoqda kuzatmoq

- “friend” — do‘st → ijtimoiy tarmoqdagi aloqa

Bu o‘zgarishlar diaxronik jarayonning hozirgi bosqichini aks ettiradi.

Xulosa

Ingliz tilidagi so‘z ma’nolarining o‘zgarishi uzluksiz va qonuniyatli jarayondir. Diaxronik tadqiqot ushbu o‘zgarishlarning ichki mexanizmlarini ochib beradi. So‘z ma’nosining evolyutsiyasi tilning moslashuvchanligi va yashovchanligining asosiy belgisi hisoblanadi. Mazkur tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, semantik o‘zgarish nafaqat til ichidagi jarayon, balki jamiyat, tafakkur va madaniyat bilan chambarchas bog‘liq hodisadir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilida so‘z ma’nolarining o‘zgarishi tasodifiy emas, balki muayyan qonuniyatlarga asoslangan jarayondir. Diaxronik tahlil orqali har bir semantik o‘zgarish ortida ijtimoiy ehtiyoj, tafakkur rivoji va madaniy ta’sirlar mavjudligi aniqlandi. Zamonaviy bosqichda ayniqsa texnologik va kommunikativ omillar so‘z ma’nolarining yangilanishida hal qiluvchi rol o‘ynamoqda. Natijada, bir so‘z bir vaqtning o‘zida bir nechta semantik qatlamga ega bo‘lishi mumkin. Bu esa ingliz tilining moslashuvchan va dinamik tizim ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ma’no o‘zgarishlarini o‘rganish nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliy jihatdan ham muhimdir. U tarjima, til o‘qitish va lingvistik tahlil jarayonlarida muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida bu yo‘nalishda korpus lingvistika va sun’iy intellekt asosidagi tadqiqotlar yanada samarali natijalar berishi kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 2003.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

2. Traugott, E. C., Dasher, R. B. Regularity in Semantic Change. Cambridge University Press, 2002.

3. Ullmann, S. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Oxford: Basil Blackwell, 1962.

